

УДК 338.22.01

В.Ф. Тищенко, к.е.н., доцент

Харківський національний економічний університет

ФОРМУВАННЯ ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТУ БАЗОВИХ КАТЕГОРІЙ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

У статті розглянуті питання понятійно-категоріального апарату економіки знань. Доведено, що її базовими складовими є: дані, інформація, інтелект, знання. Виявлено їх економічну і соціальну сутність та встановлені взаємозв'язки між цими категоріями в межах економіки знань. Запропоновані автором визначення дозволяють встановити послідовність їх застосування, характеризують особливості, притаманні економіці «нового формату» та не викликають протиріччя між термінами.

Ключові слова: дані, інтелект, інформація, знання, економіка знань.

V.Tyshchenko

FORMATION THE CONCEPTUAL DEVICE OF THE BASIC CATEGORIES FOR THE KNOWLEDGE ECONOMY

In this article the questions of knowledge economy's conceptual and categorical apparatus are considered. It is proved that its basic components are: data, information, intelligence, and knowledge. Their economic and social nature is found and relationships between these categories within the knowledge economy are established. The definitions, which the proposed by author, allow to set the sequence of their application, describing the features inherent the "new format" economy and does not cause conflict between the terms.

Keywords: data, intellect, information, knowledge, knowledge economy.

В.Ф.Тищенко

ФОРМИРОВАНИЕ ПОНЯТИЙНОГО АПАРАТА БАЗОВЫХ КАТЕГОРИЙ ЭКОНОМИКИ ЗНАНИЙ

В статье рассмотрены вопросы понятийно-категориального аппарата экономики знаний. Доказано, что ее базовыми составляющими являются: данные, информация, интеллект, знания. Выявлены их экономическая и социальная сущность и установлены взаимосвязи между этими категориями в пределах экономики знаний. Предложенные автором определения позволяют установить последовательность их применения, характеризуют особенности, присущие экономике «нового формата» и не вызывают противоречия между терминами.

Ключевые слова: данные, интеллект, информация, знания, экономика знаний.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В економіці знань до традиційних економічних факторів (земля разом з природними ресурсами, капітал і праця) додається новий фактор – знання, які у поєднанні з соціальним капіталом стають ключовими факторами створення конкурентних переваг, прискорення темпів науково-технічного прогресу, формування економічної вартості, головним джерелом добробуту суспільства, випереджаючи значимість засобів виробництва й природних ресурсів. Розуміння важливості такого стратегічного ресурсу окреслило проблему якісного розуміння пов'язаних з ним термінів та понять, які набувають нового економічного змісту.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідження людського знання зафіксовано ще в Древній Греції, коли воно було центральним предметом філософії та етимології. В останні роки зацікавленість цією проблемою спостерігається не тільки з боку відомих теоретиків соціоекономіки (П. Друкер [6], Е.Тоффлер [16]), а й з боку вітчизняних та закордонних вчених [5;6;7;13;17;18;20], які вивчають організацію промисловості, технологію та стратегію управління. Знання сприяють виникненню нових видів діяльності, виробництв і галузей, стають рушійною силою відновлення наявних технологій, ключовим фактором добробуту населення. У результаті прискорення виробництва нового знання економіка перетворюється на систему, яка функціонує на основі обміну знаннями та їхньої взаємної оцінки. Одним із перших визнав роль знання фундатор сучасної неокласичної економіки А. Маршалл, який стверджував: «В значній мірі капітал складається із знання та організації...Знання – один із потужних двигунів виробництва...організація допомагає знанню» [25]. Ф. Хайек [18] та Й. Шумпетер [20] також надавали великого значення ролі знання в економічних процесах.

Невирішені частини проблеми. Поняття економіки знань розкриває нову роль та значення таких базових її категорій, як «Дані», «Інформація», «Інтелект» та «Знання». А головною проблемою при їх дослідженні є відсутність згоди з приводу термінологічних аспектів цих визначень. Отже, існує необхідність чіткого розмежування цих категорій.

Цілі статті. Метою дослідження є формування комплексного

наукового підходу щодо визначення сутності базових категорій економіки знань та встановлення їх взаємозв'язку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Зі збільшенням кількості публікацій, присвячених розвитку економіки знань безсумнівно відбувається «нагромадження» термінологічного матеріалу у цій сфері. Звичайно це стосується таких категорій як «знання» та «інформація» і не береться до уваги супутня термінологія. З огляду на це, спробуємо встановити взаємозв'язки між основними базовими категоріями, які характеризують розвиток економіки знань. Вивчення точок зору авторів щодо сутності категорії «Дані» (табл. 1) дозволило дійти таких висновків.

Таблиця 1

Точки зору авторів щодо трактування категорії «Дані»

Автор	Визначення категорії
Вікіпедія [4]	це форма представлення знань, інформації - тексти, таблиці, інструкції, відомості про факти, явища і таке інше, представлені у буквено-цифровій, числовій, текстовій, звуковій або графічній формі
О.Шевченко [19]	це сукупність різних об'єктивних фактів, котрі перетворюються на інформацію шляхом контекстуалізації, категоризації, підрахунку, корекції, стиску.
В.Лобацький [10]	це зрозумілі відомості, факти, виміри, сигнали, які в процесі роботи підлягають систематизації у вигляді таблиць, графіків, діаграм, оформляються у формі довідників, баз даних
Е.Тоффлер [16]	це сукупність відомостей, зафіксованих на певному носії у формі, придатній для постійного зберігання, передачі та обробки
С.Ожегов [14]	відомості, необхідні для будь-якого висновку, рішення, процедури

по-перше, дані складають основу інформації;

по-друге, в сучасних умовах інтенсивного застосування інформаційних технологій дані набувають масовості – їх стає дуже багато;

по-третє, існування даних не залежить від того, чи будуть вони коли-небудь використані чи ні;

по-четверте, ефективність функціонування багатьох процесів залежить від даних;

по-п'яте, за своєю природою дані є об'єктивною категорією.

Отже, надалі, під категорією «Дані» будемо розуміти сукупність різних об'єктивних фактів, які складають основу інформації.

Таблиця 2

Точки зору авторів щодо категорії «Інтелект»

Автор	Визначення категорії
Г. Азимов, А. Щукин [2]	це загальна здатність до пізнання і вирішення проблем, яка об'єднує всі пізнавальні здібності індивіда: відчуття, сприйняття, пам'ять, уявлення, мислення
В.Яременко [21]	це розум, здатність людини до мислення, особливо до опанування його вищих теоретичних рівнів
Р. Стернберг [24]	це здатність завоювати і оцінювати не просто нову ідею, а новий клас ідей, нові концептуальні системи
Х. Гарднер [22]	це здатність вирішувати завдання і створювати продукти в контекстнобагатих суспільних і природних умовах
Ю. Канигін, В. Куширець [8]	це рівень розумового розвитку і вміння використовувати свої розумові здібності, управляти думками і знаходити нові комбінації, нові рішення стосовно поставленої задачі
Л.Мусіна [12]	це творчість, притаманна особистостям будь-якої професії і проявляється як внутрішнє прозріння, осявання, як ноу-хау
В. Янукович [5]	це здатність людини творити нові знання, нову інформацію з різних галузей діяльності, можливість ефективно й оперативно втілювати створені знання, ноу-хау в життя, тобто виробляти на їхній основі новий, якісніший продукт, уміло його продавати та незалежно заробляти на інноваційному товарі, щоб розвиватися далі

Виходячи з дослідження поглядів авторів щодо іншої категорії економіки знань – «Інтелекту» (табл.2) вважаємо, що: інтелект як здатність зазвичай реалізується за допомогою інших здібностей (пізнавати, навчатися, мислити логічно, систематизувати тощо); рівень інтелекту можливо розвинути; різна діяльність вимагає розвитку певних інтелектуальних здібностей індивіда.

Отже, у контексті економіки знань під «Інтелектом» будемо розуміти властивість людини, її здатність сприймати дані та

інформацію й перетворювати їх на знання.

«Інформація» є загальнонауковим поняттям, але до цих пір у науковій сфері воно залишається вкрай дискусійним. Загальноприйнятого визначення не існує, і воно використовується головним чином на інтуїтивному рівні. Тож спробуємо визначитись з категорією «Інформація» в рамках нашого дослідження, використовуючи точки зору авторів (табл.3).

Таблиця 3

Точки зору авторів щодо категорії «Інформація»

Автор	Визначення категорії
Ф. Махлуп, С. Ожегов [11], [14]	це повідомлення про події, що відбуваються у зовнішньому щодо системи середовищі, і в самій системі
З. Ровенський, А. Уйомов, Е. Уйомова [15]	це систематизовані відомості щодо основних причинних зв'язків, котрі містяться у знанні; це процес передачі знань, повідомлень про певну особу, подію, випадок тощо
В. Іноземцев [7]	інформація не може бути застосована, не будучи усвідомлена, таким чином, щоб вступити в процес виробництва, вона має втратити свою об'єктивну форму і прийняти форму суб'єктивну, тобто перетворитися з інформації в знання
К. Вииг [25]	це з факти і дані; ми послідовно застосовуємо знання для інтерпретації наявної інформації для того, щоб приймати рішення
О.Шевченко [19]	це дані, що мають зміст, декодовані за допомогою ключа-контексту
Закон України «Про інформацію» [1]	це задокументовані або публічно розголошені відомості про події та явища, що відбуваються в суспільстві, державі та оточуючому природному середовищі

Проведений аналіз різних підходів до тлумачення категорії «Інформація» дозволив виявити схожі властивості: наявність систематизованого потіка даних та його обов'язкове використання в подальшому.

Отже, в рамках нашого дослідження, надалі під «Інформацією» розуміємо систематизовані відомості (факти і дані) щодо основних причинних зв'язків будь-якого об'єкту, які за допомогою використання методів моделі «ЗС&О» (порівняння,

слідства, зв'язків, спілкування) та із застосуванням інтелекту можуть бути перетворені людиною у знання.

Аналіз літератури з дослідження проблематики визначення терміну «Знання» свідчить про наявність різних точок зору, що проявляється в різноманітності та численності його визначень (табл.4).

Таблиця 4

Визначення терміну «знання» різними авторами

Автор	Визначення терміна
Д.Белл, П.Портер, П.Тоффлер [16]	це суспільне благо, яке характеризується не відчуженістю та незалежністю вартості створених знань від інтенсивності їх подальшого використання
Е.Брукінг [3]	це сукупність систематизованої інформації і розуміння сенсу, закладеного у цій інформації
У. Гузар [5]	це процес набуття та закріплення відомостей з певної галузі, їх відтворення у процесі трудової діяльності, який характеризується не відчуженістю, самозростанням та створенням потенційно нових продуктів
Б. Мільнер [25]	це сукупність оформленого досвіду, цінностей, контекстуальної інформації, експертного розуміння, що становлять основу для оцінки й інтеграції нових досвіду та інформації
І. Нонака [12]	це обґрунтовані та підтвержені вірування або переконання, які збільшують здібність будь-якого суб'єкта до ефективних дій та залежать від прихованого бачення, вражень та ідеалів співробітників.
Р.Ніжегородцев [13]	це історична характеристика матерії, що виражає характер і ступінь упорядкованості її відбиття в індивідуальній або суспільній свідомості
І.Тупик, В.Плескач [17]	це інформація, накопичений досвід і компетенція, які забезпечують успішну, цілеспрямовану економічну діяльність і розвиток підприємства

Отже, знання, на відміну від інших економічних ресурсів, є ресурсом, який збільшується, самозростає, тому що передача знань індивіда не передбачає їх зменшення, а, навпаки, закріплення набутих та нагромадження нових [5]. Знання є динамічною

системою, яка швидко розвивається і стає підґрунтям для появи

У якості соціально-гуманітарних складових, які мають забезпечувати процес формування та використання знання як ресурсу економічного та соціального прогресу, доцільно виділити такі:

1) наявність стимулів щодо нагромадження знань як ресурсу росту. Для цього повинні бути потреби в знаннях, використання яких і дасть можливість забезпечити власне задоволення потреб, а також реалізуватися в сучасному житті при постійному підвищенні соціального статусу особистості, яка здійснює нагромадження знань протягом всього активного періоду життя за рахунок системи безперервної освіти.

2) перехід на інноваційно-інвестиційну діяльність, що зумовить попит на робочу силу, яка матиме можливість працевлаштуватися чи зберегти зайнятість, в тому числі і шляхом необхідного підвищення кваліфікації, що закладе основи її конкурентоспроможності та успіху на ринку;

3) наявність системи формування та передачі знань від зародження до втілення в нових технологіях і продукції, що має інноваційний характер, тобто йдеться про процеси дифузії знань, які мають як ендогенний, так і екзогенний вимір. Особливо важливе останнє, оскільки трансфер знань із-за кордону зовсім необов'язково дасть ефект, якщо процес дифузії знань не відбувається всередині країни;

4) співучасть держави і населення через кожен окрему особистість в процесі нагромадження знань в економічній моделі економіки знань.

Як показує аналіз публікацій [5;7;10;12;13;17] категорія «Знання» характеризується принциповими особливостями:

перша зводиться до дискретності знань як інтелектуального продукту. Вона виявляється в тому, що конкретне знання або створено, або ні, бо не може бути знання наполовину або на одну третину: знання не можна продавати по частинах.

друга особливість зводиться до того, що знання по своїй природі подібні іншим громадським (публічним) благам: будучи створеними, вони в силу своєї природи повинні ставати доступними в принципі, всім, без будь-якої дискримінації. Межа між приватними і публічними благами розмита взагалі, а не тільки

стосовно до знань. Історично частка суспільних благ у ВВП поступово зростає (Закон Вагнера), хоча є спроби зробити традиційні публічні блага приватними (наприклад, приватні в'язниці в США). На практиці отримання нових знань, доступ до них вимагає високих витрат, так як знання в умовах ринкової економіки і конкуренції є приватним продуктом і підлягають акту купівлі-продажу. Але в силу зазначеної специфіки, знання все ж таки пробивають собі дорогу, як суспільний продукт, хоча і не завжди легальним шляхом.

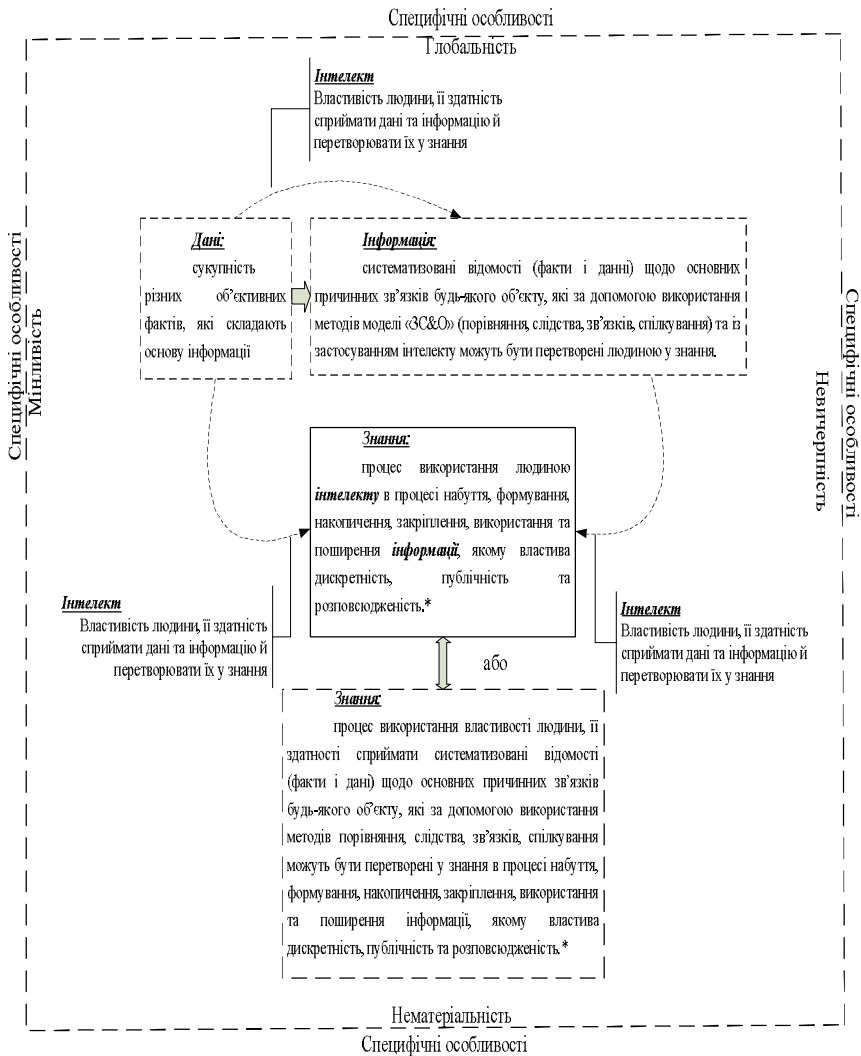
третя особливість знання обумовлюється його природою як інформаційного продукту: інформація після споживання не зникає, як, наприклад, звичайний матеріальний продукт. Так і знання – ніколи не зникають і ніколи не втрачають своєї користі, але, деякі види знань занадто чуттєві до часу й можуть застарівати, але не зникати зовсім.

четверта особливість характеризує знання як економічну категорію: знання набувають цінності тільки в контексті конкретної стратегії їх застосування.

Проведене дослідження (див. табл.4) дозволило сформулювати власну точку зору щодо такої економічної категорії, як «**Знання**»: процес використання людиною *інтелекту* в процесі набуття, формування, накопичення, закріплення, використання та поширення *інформації*, якому властива дискретність, публічність та розповсюдженість.

Результати логічного узагальнення існуючих теоретичних підходів до трактування базових категорій економіки знань та їх взаємозв'язок подано на рис.1.

*Узагальнено за результатами досліджень науковців [5;7;10;12;17;22]

Рис.1. Логічне узагальнення та взаємозв'язок базових категорій економіки знань (авторська розробка)

Висновки. Дослідження довело, що знання залишаються умовно невичерпним ресурсом і набувають значення не як рівень інтелектуальних можливостей, а як економічний ресурс, що стає базисом розбудови економіки знань. З нашої точки зору, при формуванні термінологічного апарату базових категорій економіки знань необхідно дотримуватись підходу, зображеного на рис.1, що дозволить послідовно та комплексно характеризувати особливості, притаманні економіці «нового формату» та не викличе протиріччя між цими термінами.

Напрямок подальших досліджень має стати вивчення ролі інтелектуального потенціалу в житті суспільства, яка недооцінюється і неоднозначно сприймається як бізнес-структурами, так і державними інститутами, про що свідчить низька мотивація працівників освітньої і наукової сфер та недостатній рівень фінансування.

1. Закон України «Про інформацію» № 2657-XII. від 02.10.92 // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1992. - № 48. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>

2. Азимов Г. [Словарь методических терминов](#) / Г. Азимов, А. Щукин. – М.: ИКАР, 2009. – 448 с.

3. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал / Э. Брукинг. – СПб.: Питер, 2001. – 288с.

4. Википедия // Википедия – свободная библиотека [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki>

5. Гузар У.Є. Економіка знань та її перспективи для України / У.Є. Гузар // Регіональна економіка. – 2009. - №1. – С.27-35

6. Друкер П. Посткапиталистическое общество / П. Друкер // Новая индустриальная волна на Западе. Антология / под ред. В.Л.Иноземцева. – М.: Academia, 1999. – С.70-100.

7. Иноземцев В. Постиндустриальная экономика и «постиндустриальное общество»: терминологические и концептуальные проблемы / В.Иноземцев // Общественные науки и современность. – 2001. - №3. – С.140-152.

8. Канигін Ю. Біблія та сучасна наука / Ю. Канигін, В. Кушерець. – К.: Вид-во "Знання України", 2006. – 226 с.

9. Курс лекцій з дисципліни «Основи інформаційних технологій» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.victoria.lviv.ua/html/oit/html/lesson1.htm>

10. Лобацкий В.В. Управление знаниями (технологии, извлечения и измерения знаний) / В.В. Лобацкий - Мн.:Соврем шк. – 2006. - 392 с.

11. Махлауп Ф. Культурное преобразование в изучении и информации / Ф. Махлауп, У. Мансфильд // Междунар. форум по информации, 2004. – Т.29. – №1. – С.9-36.

12. Мусіна Л.О. Основні заходи переходу до економіки знань: Перспективи для України / Л.О. Мусіна // Економіка і прогнозування. – 2003. - №3. – С. 178-182
13. Нижегородцев Р.М. Теоретические основы информационной экономики. – Владикавказ: Изд-во «Проект-прес», 1998. – 248 с.
14. Ожегов С.И. Словарь русского языка. / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова – М.: Азбуковник, 1997.- 354 с.
15. Ровенский З.И. Машина и мысль / Е.А.Умова, А.И.Уемов. - М.: Госполитиздат, 1960. - 143 с.
16. Тоффлер Э. Шок будущего: Пер. с англ. / Э. Тоффлер– М.: ООО «Издательство». – 2002. – 557 с.
17. Тулик И. Управление знаниями на промышленном предприятии / И. Тулик, В. Плескач // Менеджмент персонала. - №3. – 2009. – С. 78-90.
18. Хайек Ф.А. Индивидуализм и экономический порядок / Ф.А. Хайек – М.: РОССИЯ, 2001. – 394 с.
19. Шевченко О.О. Історія економіки та економічної думки. Сучасні економічні теорії. Навчальний посібник [Електронний ресурс] / О.О. Шевченко – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/15840720/politekonomiya/istoriya_ekonomiki_ta_ekonomichnoyi_dumki_-shevchenko_oo
20. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития: Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры / Й.А.Шумпетер -М.: Прогресс, 1982.-456 с.
21. Яременко В.В. Тлумачний словник української мови / В.В. Яременко, О.М. Сліпущко. – К: Аконт. – 2008. – 2717с.
22. Gardner H. Frames of mind: The theory of multiple intelligences H/ Gardner. – N.Y:Basic Books, 1983. – 416 p.
23. Shannon P. Mathematical Theory of Communication / P. Shannon // BSTJ. - 1948. - Vol. 27. - № 3. – P. 47-66.
24. Sternberg R.J. et al. People’s conceptions of intelligence // J. Personality and Social Psychology. – 1981. – № 41. – P. 37-55.
25. Wiig K. Knowledge Management Foundation / K.Wiig. – Arlington: Schema Press, 1993. – P.14. – P. 1020-1043.